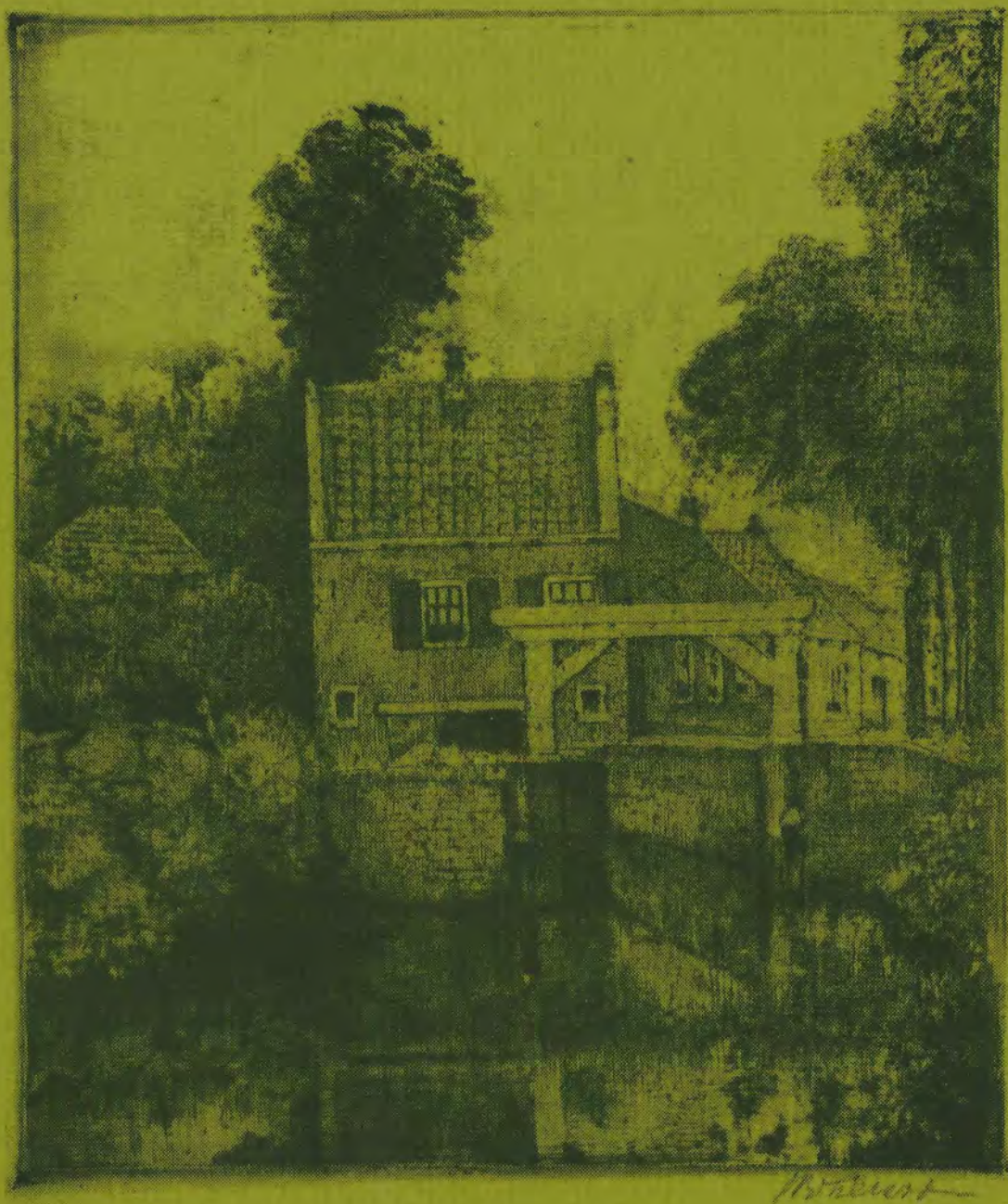

W. de Vries

Historische Kring Maarssen

VOOR AL UW TRANSPORTEN

**INTERNATIONAAL TRANSPORT-
EN LIJNDIENSTBEDRIJF**

H. van Elst & Zoon

**DIEPENDAALSEDIJK 10 MAARSSSEN
TEL. 1298**

Orgaan van de „Historische Kring Maarssen”

(Opgericht 11 sept. 1972, goedgekeurd bij k. b. van 25 april 1973)

Bestuur

Drs. D. Dekker, voorzitter
J. H. Sagel, secretaris
Schokkingstraat 17, 3601 XK Maarssen
Tel. : 03465-61457
N. van Tricht, penningmeester
giro: 2907376

Mevr. A. H. Hogenhout-Hofman
Mevr. S. W. Talen-Stooker
A. de Zwart
Mevr. J. G. Zwijns-Brink

Redactie

J. N. Servaas, D. Dekker en A. de Zwart
Redactie-administratie: J. F. Besier, Kemperstraat 2, 3601 WK Maarssen.

De Hoogduitse Synagoge in Maarssen

De Hoogduitse Synagoge heeft tot 1927 aan de Diependaalsedijk gestaan. In 1741 wordt in een Statenresolutie deze kerk reeds genoemd. Het waren de bestuurders van die kerk, de parnassijns Nathan Levi, Joseph van Lier en Marcus van Lier, die de Staten verzocht hadden om een begraafplaats aan te leggen. De schout van Maarssen, J. Hesouwers, wordt om advies gevraagd. Deze antwoordt de Staten dat hem niet bekend is dat de Hoogduitse Joden toestemming hadden voor een kerk, laat staan voor een begraafplaats. Hij meent de Staten te moeten ontraden toestemming te geven voor het aanleggen van een kerkhof, omdat er slechts 16 Hoogduitse gezinnen in Maarssen en Maarsseveen wonen en deze mensen over het algemeen arm en zeer behoeftig zijn. De schout veronderstelt dat een Joodse begraafplaats nog meer behoeftige Joden naar Maarssen doet trekken en hij vindt dat hierdoor overlast zou ontstaan voor de goede, fatsoenlijke luijden die in Maarssen en Maarsseveen hun buitenplaatsen hebben.

De "fatsoenlijke" schout krijgt toch niet zijn zin. Eén van de bewoners van de genoemde buitenplaatsen, de Portugese Jood Franco Mendes, die op Neerdijk woonde en op Geesbergen en Spruytenburg gewoond had, was eigenaar van het land dat langs de tegenwoordige Machinekade lag en dat zich uitstreckte tot in het gerecht Tienhoven. Deze Franco Mendes, dichter en geschiedschrijver, draagt de grond, nodig voor de begraafplaats, over aan de Hoogduitse gemeente. De schout van Maarssen, die in Tienhoven zonder gezag was, had zijn armzalig pleidooi verloren. De begraafplaats is er nog, maar in een zeer verwaarloosde staat. Bijna vijftig jaar geleden werd de heer Kuijt als laatste hier begraven. In de jaren twintig telde de Hoogduitse Israëlitische gemeente nog slechts drie lidmaten t. w. Bernardus Kuijt, Mozes Rood en Juda Salomon Rood. De synagoge wordt verkocht. Men wilde echter voorkomen dat het gebouw een nieuwe bestemming kreeg. De nieuwe eigenaar, de Maarssense arts, Dr. Venker, laat het gebouw slopen.

Op Zaterdag 8 januari 1927 heeft de aanbesteding plaats volgens het vol-

gende samengevatte bestek: Het slopen van de voormalige Israëlitische Synagoge en het daar ter plaatse bouwen van twee woningen en schuurtjes benevens enige werkzaamheden in het aangrenzende perceel, voor rekening van de heer Dr. A. M. Venker te Maarsseveen.

Uit dit bestek blijkt, dat op de plaats van de Synagoge de twee huizen Diependaalsesijk 40 en 42 werden gebouwd en dat het belendende perceel in 1927 bewoond werd door de heer Mozes Rood. Dit fraai geres- taureerde huis staat op de hoek van de Diependaalse dijk en de Jodenkerk- steeg, recht tegenover de parkeerplaats achter de Kaatsbaan. De naam Rood kwamen we ook enige keren tegen in de archiefstukken die betrek- king hebben op de Hoogduitse Israëlitische gemeente, welke omstreeks 1815 met grote financiële moeilijkheden te kampen had, overigens nor- maal in de heersende malaise na de Franse overheersing.

Wie waren nu de Maarssenaars die in 1814 tot de Hoogduitse Israëli- sche gemeente behoorden?

De namen van de mannelijke lidmaten staan op lijsten die door de par- nassijns zijn opgesteld. Achter de namen vinden we de bedragen welke volgens hoofdelijke omslag betaald moesten worden om diverse schulden te delgen. Zij die het hoogst aangeslagen waren, zijn:

Mozes van der Poorten, Elias van der Poorten, Philip van Weenen, Samuel Manus, Mozes van Weenen, Samuel van Tijn, Philip Haar- bleek en Emanuel Mendels.

Daarna volgen de namen van:

de weduwe Fles, Marius Jacob Polak, Simon Sijmons, Aron Mozes, Joachim Rood, Hartog Salomon, Hartog Arons, Joseph Brandon, Israël van der Poorten, Salomon van der Poorten, Simon van der Poorten, Simon Salomon, Levy van Kamerik, Salomon de Vries, Nathan Salomon, Nathan David Jacobson, Jacob David Jacobson, Mozes Mendels, Levy Fles en Josef Fles.

Uit een begroting van de kerk in 1815 blijkt, dat de uitgaven de inkomsten verre overtreffen.

Inkomsten:

Huur der huizen per jaar	f 160. -	
Huur der plaatsen in de kerk	f 150. -	
De opbrengst an de armenbussen	f 20. -	
		f 330. -

Uitgaven:

Aflossing lening van G. Brans	f 240. -	
Aflossing aan enige leden die		
f 250. - hebben voorgesloten	f 50. -	
Gaande en komende armen	f 25. -	
De koster	f 30. -	
Paasbrood	f 30. -	
Erfpacht	f 30. -	
Verponding (belasting)	f 33. -	
Reparatie kerk en huizen	f 50. -	
Mozes van Tijn	f 15. -	
Kaarsen	f 60. -	
Onberekenbare uitgaven	f 50. -	
		f 613. -

In het jaar 1813 gaven de afspraken om gezamenlijk de schulden in te lossen blijkbaar geen moeilijkheden. Maar in 1814 wordt dit anders. Zelfs de gouverneur van de provincie moet er aan te pas komen. De burgemeesters van Tienhoven (Maarsseveen) en Maarssen krijgen de opdracht een en ander met de parnassijns te regelen. De parnassijns, de bestuurders van Weenen en van der Poorten, hadden zich in een brief aan de burgemeester beklagd over de kerkleden, de gebroeders M., die niet alleen weigerden te betalen maar ook anderen "ophitsten" de be-

Op de plaats van de twee huizen, Diependaalsedijk 40 en 42, stond tot 1927 de Hoogduitse Synagoge. Rechts daarvan de vroegere woning van Mozes Rood, met daarnaast de Jodenkerksteeg.

talingen te staken. De brief leert ons dat de kerk in het bezit was van zeven huizen, gelegen in de Jodenkerksteeg. De gebroeders M. meenden dat vier van die huizen verkocht moesten worden om met de opbrengst de schulden te kunnen betalen. De parnassijns schrijven dat die huizen samen minder dan f 500. - waard waren en dat de kerk de huurpenningen nodig had voor het betalen van de erfpacht en de belasting. In hun verweer tegen de broers, schrijven ze ook:

"de andere drie huizen moeten bewoond worden door de koster, de voorzanger en één tot het bad". Erg boos maken ze zich over de leugen van de broers, dat deze tot de Portugese Joodse gemeente behoren. Het is niet waar, schrijven ze, ze behoren al meer dan zeven jaar bij onze kerk en de oudste is zelfs voorzanger en beestensnijder geweest, "'t welke jaarlijks meer dan driehonderd guldens opgebracht heeft en nog wel vijftig gulden toe".

De broers, die ook een brief aan de burgemeesters hadden geschreven, beweerden dat ze door de koster beledigd waren. Hierop reageren de parnassijns met: "dat ze zich beroepen van beledigd te zijn door de koster is door hun eigen toedoen. Veertien dagen tevoren is de koster bij hen gekomen om te vragen naar het plaatsengeld van de kerk. Ze gaven ten antwoord, wanneer de koster weder met zulke boodschappen zou komen, dan zouden ze hem in het water werpen".

Tot de eer van de gebroeders M. moet gezegd worden dat ze wel wilden meebetalen als het arme mensen betrof. Zo komen ze ook op de betalingslijst voor betreffende een Joodse vrouw, die in het Dolhuis in Utrecht verpleegd wordt.

De gouverneur en de burgemeesters zullen hun bemoeiingen met de synagoge wel gestaakt hebben, toen in 1815 het reglement op het kerkbestuur der Israëlitische gemeenten in de Verenigde Nederlanden van kracht werd. Volgens dat reglement waren er in 1815 twaalf Hoofdsynagogen, t. w. :

te Amsterdam: een Portugese en een Hoogduitse

te 's-Gravenhage: een Portugese en een Hoogduitse.

Voorts in de volgende steden een Hoogduitse:

Rotterdam, Amersfoort, Middelburg, 's-Hertogenbosch, Nijmegen, Zwolle, Leeuwarden en Groningen.
De Portugese synagoge te Amsterdam was de hoofdsynagoge voor de Portugese Israëlieten van Maarssen, Naarden en Vreeland.
De Hoogduitse synagoge van Maarssen behoorde tot de Hoofdsynagoge van Amersfoort.

Dick Dekker.

Het overlijden van Koning Willem III

Dat gebeurde op 23 november 1890. En dat feit werd in de gemeenteraad van Maarssen in zijn vergadering van 9 december 1890 herdacht.

"Wordt - zo staat het in de notulen vermeld - door de Voorzitter mededeling gedaan van een circulaire van den Commissaris van deze Provincie dd. 23 November j.l. houdende Kennisgeving van het overlijden van Z. M. den Koning en de daarmede verder in verband staande Kennisgevingen alsmede eene proclamatie van de Koningin-Weduwe-Regentes.

De Voorzitter wijst op dit voor het Vaderland en de Vorstelijke familie zoo treffend verlies, te meer, waar ook de laatste mannelijke telg uit het Huis van Oranje aan Nederland wordt ontrukkt en meent de tolk te zijn van deze vergadering, waar hij een diep rouwgevoel over 's Konings dood te kennen geeft, maar tevens de hoop uitsprekt op eene nog gelukkige toekomst voor het Vaderland, nu in de jeugdige Koningin nog een spruit uit het Huis van Oranje-Nassau ons is overgebleven, wier opvoeding en leiding is toevertrouwd aan een verstandige en liefderijke moeder, de weduwe van den betreurd Vorst en daarbij de wensch uitspreekt, dat de jeugdige Koningin en de Koningin-Weduwe beiden door Gods zegen voortdurend worden gesteund en eindigt met de bede: "God behoeft Nederland".

Wordt vervolgens de reeds door B. en W. namens de Raad toegezonden missive aan den Commissaris des Konings, houdende verzoek tot betuiging van rouwbeklag aan Hare Majesteit de Koningin en de Koningin-Weduwe voor kennisgeving aangenomen. "Willem III werd op 19 februari 1817 te Brussel geboren. Hij was de zoon van de latere Koning Willem II en van Anna Paulowna, een Russische prinses, de zuster van de tsaren Alexander I, Nicolaas I van Rusland en Katharina Paulowna. Laatstgenoemde was gehuwd met Koning Willem I van

Wurtemberg. Willem trouwde in 1839 met hun dochter Sophie, geboren in 1818. Zij waren dus neef en nicht. Willem volgde zijn vader Willem II in 1849 op. Het huwelijk van Willem en Sophie was diep ongelukkig te noemen. Zij pasten in geen enkel opzicht bij elkaar. Willem had niet de minste belangstelling voor wetenschap, literatuur e. d., des te meer voor het leger, de jacht en het boerenbedrijf. Zijn geestelijk niveau lag ver beneden dat van zijn zeer intelligente gemalin, die belezen en ontwikkeld was. Zij correspondeerde met geleerden en kunstenaars. Zij vond er een groot genoegen in hen te ontvangen en met hen te converseren. In tegenstelling tot haar echtgenoot was zij een bewonderaarster van Thorbecke en het liberalisme. Willem was oerconservatief en kon zich niet verenigen met de beginselen, welke aan de grondwet van 1848 ten grondslag lagen: de constitutionele monarchie. Vandaar dat zijn autoritaire instelling steeds in botsing kwam met Thorbecke, die driemaal als leider van een ministerie optrad. Het in 1848 in de grondwet opgenomen principe van de ministeriële verantwoordelijkheid en de koninklijke onschendbaarheid stond de koning bijzonder tegen. Meermalen moesten Thorbecke en andere leden van het kabinet de vorst daarop wijzen, wanneer de koning

vorst daarop wijzen, wanneer de koning eigenmachtig onverstandige beslissingen wilde nemen welke in strijd waren met de hoogste staatswet.

Willem had een uitgesproken moeilijk karakter, uiteraard een belangrijke oorzaak voor het mislukken van zijn huwelijk met Sophie. Hij leed aan wisselende stemmingen, leidend tot aanvallen van toorn, waarbij hij zich, onbeheerst als hij was, niet onzag zijn ministers te kwetsen. Dat koningin Sophie eveneens onder zijn slechte humeur leed, in de tijd dat ze nog samenleefden, spreekt vanzelf. Zijn woede ging vaak over in een bui van vrolijkheid, onevenwichtig als hij was. Willem voelde zich spoedig beledigd en gekwetst, daarbij was hij kleingeestig. Zelfbeheersing, rustig overleg en tact waren hem vreemd. Naast zijn belangstelling voor de landmacht, voor landbouw en veeveelt (hij zou gelukkig kunnen zijn als hereboer) had hij interesse voor muziek en steunde op dit gebied royaal begaafde jonge mensen. Hij toonde medeleven met de slachtoffers van watersnoodrampen, zoals die delen van het land verschillende malen teisterden, waarbij hij niet karig was in het verlenen van geldelijke steun. Hij begaf zich naar de plaats des onheils en onderhield zich met de getroffen en. Wij mogen niet nalaten ook aan de goede karaktereigenschappen van Willem III aandacht te schenken. Mocht men in tijden van rampspoed onder de indruk komen van 's konings medeleven, toch wist hij het volk niet voor zich te winnen. Hij was dikwijls het voorwerp van spot en geroddel over zijn privéleven. Een minister karakteriseerde hem aldus: "Er ligt iets kils om deze Oranje". Men voelde zich niet thuis in de omgang met hem. In het Handboek der Staatkundige Geschiedenis (1920) van Gosses en Japikse wordt van Willem III geschreven: "Zeker bezat hij niet de gave om zich populair te maken gelijk zijn vader (Willem II). Hij had iets ruws en stak in geestesbeschaving sterk af bij zijn gedistingeerde gemalin, Koningin Sophie, geboren prinses van Wurtemberg (gehuwd 1839)".

Interessante bijzonderheden over zijn leven zijn te vinden in "Maar Majesteit! Koning Willem III en zijn tijd", dagboeken van A. W. P. Weitzel, destijds minister van oorlog en generaal-majoor (1816-1896), uitgegeven door de Arbeiderspers (1968), waaraan de schrijver van dit artikel een en ander heeft ontleend. Voorts is van belang het boek "Willem III, Emma en Sophie", van Jacqueline van Doorn (Historische Bibliotheek, Zaltbommel). Zo treffend voor het vaderland, zoals de voorzitter van Maarsse's raad, in zijn rede zei, was het heengaan

van de koning bepaald niet, maar hij zal wel gedacht hebben: van de doden niets dan goeds.

Terugkomende op koningin Sophie merken wij op, dat deze niet alleen een vrouw was van grote geestelijke capaciteiten, doch ook een vrouw, aantrekkelijk van uiterlijk, charmant en geestig in de omgang.

In 1977 kon men op de tentoonstelling "Rondom een album van koningin Sophie" in het Nassamuseum te Delft een levensgroot portret van de vorstin bewonderen. Haar voorkomen was ongetwijfeld vorstelijk en boeiend. Het gelaat verraadt intelligentie, heeft echter een weemoedige uitdrukking. De catalogus bevat een artikel van Dr. C. A. Tasma, aan haar leven gewijd, knap geschreven, alsmede tal van illustraties betreffende de interieurs der paleizen, waarin zij woonde, voorts kostbaar meubilair en persoonlijke herinneringen aan de koningin. Paleizen waarin zij woonde, want de koning en de koningin bewoonden afzonderlijke paleizen, zodat er alle mogelijkheden was elkaar te mijden. Slechts bij officiële gelegenheden zag het publiek hen samen, voor beiden zeker een beproeving.

Aan het tragische leven van koningin Sophie kwam op 3 juni 1877 een einde, op een leeftijd van bijna 60 jaar. Dat haar overlijden de koning niet schokte, laat zich denken. Wie waren de kinderen van dit echtpaar? De troonopvolger, prins Willem, werd in 1840 geboren. Hij was een begaafd man, die slecht met zijn vader overweg kon. Hij werd in de zeventiger jaren verliefd op Mathilde Gravin van Limburg Stirum. Men zou zeggen uit een aristocratisch milieu, doch de koning was fel gekant tegen Willem's keus, omdat het meisje niet van vorstelijke huize was, slechts iemand uit de gegoede burgerij, zij het van adel. De prins - in verband met deze kwestie - steeds in het buitenland, vooral in Parijs verblijvende, Parijs in 's konings ogen een stad vol verleiding, vroeg herhaaldelijk aan zijn vader toestemming met de gravin te huwen, doch zijn pogingen stuitten steeds af op de halsstarrigheid van de koning. Het werd met recht een "affaire", zouden wij nu zeggen.

De prins, ten zeerste bedroefd en verontwaardigd over het noodlottig standpunt van zijn vader, liep, toch al zwak van gezondheid, in Parijs een longontsteking op en overleed aldaar, eenzaam, op 15 juni 1879, 39 jaar oud. Over zijn dood werd, gelet op allerlei geruchten, flink geroddeld. Men wist te vertellen dat de prins in een duel (met wie?) om het leven zou zijn gekomen. Doch vast is komen te staan, dat het einde was gekomen na een ziekbed.

Het tweede kind was prins Maurits, die in 1850 op 6-jarige leeftijd overleed. De derde zoon, prins Alexander, geboren in 1852, werd na de dood van zijn broer troonopvolger. Deze was een nerveuze, hoogst wonderlijke, schuwe figuur die, hoewel ontwikkeld, geenszins de capaciteiten bezat eens de troon te bestijgen. Hij woonde lange tijd in een paleisje aan de Kneuterdijk in Den Haag. De prins overleed in 1884, oud 32 jaar.

De koning, geenszins een bedroefde weduwnaar, maakte kennis met de begaafde en charmante prinses Emma van Waldeck-Pyrmont, oud 21 jaar, een leeftijdsverschil van niet minder dan 43 jaar, hetgeen voor geen van beiden een bezwaar was om te trouwen. Op 7 juni 1879 werd het huwelijk voltrokken.

De hoop op een troonopvolger(ster) herleefde, daar te voorzien was dat Alexander de koning nimmer zou kunnen opvolgen. Koningin Emma werd al spoedig zeer populair door

haar innemende persoonlijkheid. Het tweede huwelijk van de koning was goed te noemen. Op 31 augustus 1880 werd prins Wilhelmina geboren, die na de dood van prins Alexander troonopvolgster werd. In de laatste jaren van zijn leven kon de koning van een gelukkige oude dag genieten. Zijn gezondheidstoestand ging in de tachtiger jaren achteruit, daar hij aan een chronische nierziekte leed. In het voorjaar van 1889 verslechterde de toestand zo zeer, dat de Raad van State het koninklijk gezag op zich nam. Aanvankelijk herstelde de koning, doch al spoedig was hij niet meer in staat zijn taak te hervatten, in verband waarmee Emma in november 1889 het regentschap op zich nam. Op 23 november 1890 verloor de dood Willem III uit zijn lijden. Met grote plichtsbetrachting en wijsheid voerde Emma het bewind tot 31 augustus 1898, toen de 18-jarige jeugdige prinses Wilhelmina de troon besteeg.

Jan Servaas.

Nog meer herinneringen van de Gageldijk

Zo omstreeks 1925 was de Gageldijk niet meer dan een smalle grindweg, waar de voertuigen elkaar nauwelijks konden passeren.

De wetering die erlangs liep, stond onder controle van het Waterschap. Tweemaal per jaar was er schouw. Ieder moest zijn eigen gedeelte schoon en op diepte houden. Werdt dit bij de schouw niet in orde bevonden, dan kreeg je een boete van 30 ct. Veertien dagen later kwam dan de naschouw. Het schoonhouden was noodzakelijk omdat al het vervoer van takkenbossen, turf en hooi vanuit de polders en binnensloten door de wetering kwam. Ook werd er per praam of schouw verhuisd.

De trekaten van toen waren vrijwel altijd schoon en daar gaven de kikkers hun mooiste concerten.

Ons huis, een oud boerderijtje, door vorige bewoners gebruikt om een paar koeien te houden, had een klein voorkamertje, waar je zo van alles kon bergen.

's Zomers was dat, zo goed en zo kwaad als dat kon, onze pronkkamer. Er waren twee bedsteden. Op Bethlehemstijl kwamen daar zo tweemaal per jaar nieuwe bossen stro in, ofschoon en dat is begrijpelijk, in de bedstede van de kinderen wel eens meer vers stro moest komen als gevolg van "wateroverlast". Deze slaappleaatsen werden op de

dag afgesloten met twee deurtjes, waarin twee hartjes waren uitgezaagd voor verse lucht. Op de voorste, waar mijn ouders sliepen, stond op de beddeplank aan het voeteneinde de luiermand en "een filiaal van de W. C." Via het pronkkamertje kon je onder de bedsteden komen, waar de wintervoorraad aan aardappelen onder ging; deze plaats was immers waterdicht. Onder de bedstede van de kinderen kwam het voer voor de geiten en de dahlia's.

Bij ons was het gebruikelijk ieder jaar een varken te slachten. Er werden twee varkens gehouden en door er een te verkopen, kwam zo'n varken voor eigen gebruik heel goedkoop uit. Reeds lang van te voren werden de voorbereidingen getroffen. De voorraad lakens werd bekeken en de slechtste werden gebruikt om zakjes van te naaien om er bloedworst in te maken. Ook balkenbrij en echte boerenmetworst werden niet vergeten en het spek werd gerookt. Zo hadden we gedurende het hele jaar wel wat van dat beest te eten. Honger hebben we niet gekend. Er was van alles: appels, peren, bessen, pruimen en... geitenmelk.

De tocht naar school of kerk ging te voet. De eerste reis naar school echter ging voor op de transportfiets bij Vader: een paar wit geschuurde klompen, een petje op van 15 ct, zwarte kousen van driedraadssajet en zo ging

het door gaten en slingerend langs grindsporen naar school. Die eerste dag leverde al tranen op, want we moesten direct de scheldnaam incasseren van "veenhaas". Maar overigens liepen we die 4 km heen en terug, iedere dag.

's Morgens eerst nog naar de kerk; we behaalden meestal de mooiste prijzen voor trouw bezoek. Tussen de middag aten we eerst op school ons brood op. Dat brood was ingepakt in krantenpapier en zo gebeurde het dikwijls, dat je bij een flinke hap een advertentie naar binnen kreeg. Na de broodmaaltijd was het heerlijk zwalken over Maarsse en heel vaak zag je de visvrouw die haar waar probeerde te slijten door uit volle borst te roepen: "Hukkie bukkie varse bukkie".

Maar het schoolgaan had ook zijn schaduwkanten en geloof me dat het aantrekkelijke echt verdween als de meester je erop attent maakte, dat je onder de luis zat! Het jammerlijke was dat zijn diagnose heel juist bleek te zijn.

Het gevolg was namelijk dat Moeder ons de volgende morgen insmeerde met petroleum en dan kregen we de titel aangemeten van lulzeboer of petrolieboer.

Er kwamen meer ziekten voor in ons gezin. De populairste waren: mazelen, bof, lopen-de oren en waterpokken. En de pronkkamer werd dan de plaats om extra verzorgd te worden. De dokter kwam bij hoge uitzondering. Hij reed op een motorfiets en het leuke was dat de motor er een was met riemaandrijving: even aanlopen en dan in galop erop springen en plof, plof... zo ging de dokter naar zijn volgende patiënt.

Vader was klompenhandelaar; we gingen dus

op klompen naar school. Ja met de kleding was het krapper dan met het eten. We hadden geen bretels, maar broeken met een lijfje en een achterklep. Moeder verfte vaak de kleren zelf.

Dat liep wel eens uit de hand omdat ze een verkeerd programma gebruikte. Wij zaten dan met de last als het gestaag regende. Dan liepen de druppels verf vanaf je broekspijpen en kregen je dijen dezelfde kleur als je kleding. Op de spoorwegslouperij in Utrecht werden spoorwegkleedjes gekocht, waarvan alles wat mogelijk was, gemaakt werd. Zo hadden we overhemdjes, bloes genoemd, met de signatuur van de N.S. Nou dat betekende voor ons zoveel als Nederige Stand. De helaas broodnodige zuinigheid had nog meer vreemde kanten. Als er tijdens de voorjaars-schoonmaak behangen moest worden, kookte Moeder een hele grote pan met bloempap. Daar werd 's middags eerst van gegeten, maar vaak moest Moeder zeggen: "Denk er om niet teveel eten, anders kan ik mijn behang niet tegen de muur krijgen". Dat behang was donker, niet gekocht omdat je het vuil erop minder gauw zou zien, maar omdat het erg goedkoop was.

Ik eindig met een paar woorden over het Sinterklaasfeest. Lang van te voren werden er, indien mogelijk, kledingstukken gekocht. De klompen werden bij het fornuis gezet met wat wortels voor het paard. Als we 's morgens op kwamen, was alles tot in de puntjes geregeld. Ieder kind had dan iets nieuws om aan te trekken, maar ook wat suikergoed of speculaas en soms zelfs speelgoed.

W. van Beek,

De Ridderhofstad Ter Meer

Omstreeks 1740 maakte Hendrik de Leth 26 gravures van het Oud Adelijk Huys en Ridderhofstad ter Meer, toebehorende aan den Hoogwelgeboren Heer van ter Meer. Gravure nr. 1 van deze serie is een overzicht van de gehele Ridderhofstad met zijn prachtige tuin.

In gedachten wil ik U meenemen naar de tijd, waarin deze gravure is gemaakt en samen met U een rondwandeling gaan maken door dit fraaie park.

We beginnen onze wandeling bij het huys, waar zich aan de voorzijde een plein bevindt

met daarin "de graskom", een fraaie vijver. Op dit plein arriveren regelmatig koetsen en karossen van de vele kennissen en verwanten van de baron Vincent Maximiliaan van Lockhorst. Aan de andere zijde van het plein tegenover het huys ligt het terras. Op dit terras met zijn halfeirkelvormige hoge haag, waarin in het midden een prachtige beeldhouwde arend staat, kan men gezeten op een van de vele stenen banken, genieten van de prachtige aanblik die het huis u biedt. De achterzijde van het huys (de Vechtzijde) is het mooiste en voorzien van een fraai ba-

luster en fronton. Deze zijde staat in het water van de vijver, waarin een kaskade uitmondt; tot de Vecht toe strekt zich de parterre uit. Deze parterre bestaat uit een kunstig aangelegde tuin en wordt omzoomd door fraaie bomen. De genoemde kaskade, gecombineerd met een watervalletje, wordt bekroond door de aan weerszijden liggende stenen man- en vrouwspersoon, met beiden een spiegel in hun handen. Wanneer men voor het raam van de gang gaat staan, heeft men een schitterend uitzicht tot over de Vecht. Aan het eind van de parterre lag de aanlegsteiger, waar de boten aanleggen om op de Vecht te spelevaren. Het valt ons moeilijk om van dit geheel afscheid te nemen, maar we hebben nog een hele wandeling te goed. Vanaf het eerder genoemde plein lopen we naar de laan, die nu gedeeltelijk de Parkweg beslaat. Hier komen we nu de stalling en het koetshuis tegen, die te samen met de tuinhuiswoning, een belangrijke plaats innemen. Het tuinhuis staat er nu nog (Parkweg 35), alleen is het door de tijd sterk gewijzigd. We laten dit geheel achter ons en keren ons weer in de richting van de Vecht. Het eerste kunstwerk dat we tegen komen is de "Colonade". Dit bouwwerk vormde voor de wandelaar een rustpunt. Wandelen is in die tijd een geliefde bezigheid voor de welgestelden. De colonade is een kunstwerk in de ware zin des woords. Aan de voorzijde staan vier pilaren, waar-tussen een brede trap naar boven voert. Het middengedeelte bestaat uit een prachtige fontein, die in een halfronde nis staat. Gezeten op de banken van deze colonade, kijkt men door het "Starrebosch" naar het "Bergje". Het gedeelte van het landgoed, dat tussen de Kerk en het Huys ligt, wordt in beslag genomen door dit starrebosch, waarvan de paden tesamen een ster vormen. Het bergje is het hoogste punt en bevindt zich ter hoogte van Parkweg nr 34. We zetten onze tocht voort naar de Vecht toe en komen aan het begin van het berceau, een fraaie door dunne latten gevormde gang met boogvormige vensters uitzien op de Vecht. We lopen van hieruit op een van de vele paden naar het midden van het starrebosch, waar zich de "grote fonteyn" bevindt. Deze fontein is wederom een rustplaats en is vanuit alle paden te zien. Uit de bekken van verschillende siervogels, gemaakt uit lood of steen, spuiten stralen water naar het midden van de fontein. De bodem bestaat uit een patroon gevormd door blauwe kralen en bruine en witte kiezelstenen. Het geheel wordt omzoomd door een fraaie bloemen- en grasrand. Vier stenen vrouwenbeelden

en evenvele fraaie banken zijn rond deze fontein gegroepeerd. We lopen verder in de richting van de Ned. Herv. Kerk en komen via een kaskade, zoals eerder beschreven, bij het huys, op de belangrijkste weg van het riddergoed. Deze weg, de Daalse Dijk, tegenwoordig Binnenweg/Kerkweg geheten, doorsnijdt het landgoed van de Baron. Het voordeel was dat het gewone volk nu ook de kans had om de weelde en de rijkdom van zijn Ambachtsheer te aanschouwen. We komen via een laan naast de kerk gelegen, bij een van de mooiste kunstwerken van het hele park. Voor ons ligt het "logies en het theater". Vanuit de logies, geniet men van de uitvoering van een muziekensemble of van een blijspel, opgevoerd in het bijbehorende theater (gelegen omtrent de Mozartlaan). Voornamen gezelschappen bezorgden de Baron en zijn genodigden aangename uurtjes. Het gehele kunstwerk was zoals de vele andere, rijkelijk voorzien van aantrekkelijke rustplaatsen, waar het goed toeven was. Daarnaast stonden tevens nog mooie vazen op sokkels en beeldengroepen. Op de helft van onze wandeling zijn we al onder de indruk gekomen van de pracht en de praal van dit Riddergoed. Maar we moeten verder en komen via de "grootte waterkom", de grootste vijver, tesamen met zijn gehele entourage, bij de "Watergrot". Deze watergrot is onbetwist het fraaiste kunstwerk van het gehele landgoed. Een prachtige waterval komt uit de mond van een godheid gestroomd en stort zich voor de voeten van een beeldhouwde Neptunes, die zijn twee zeepaarden ment. Uit de bekken van deze zeepaarden stroomt het water weer verder naar een kleine kaskade. Dit alles vormt een wonder van vernuft en schoonheid. Hierna naderen we het uiterste punt van het landgoed en komen via een rechte laan bij het "groot cabinet". Dit lag omtrent de huidige oprijt naar Maarssebroek/Vleuten. In het cabinet kon men zich verpozen met lezen en de laatste nieuwtjes uitwisselen. Het bestond uit een rechthoekig gebouw met een prachtig front en daarop een baluster met vazen versierd. De entree, omgeven door zuilen, gaf toegang tot het zitgedeelte. Aan beide zijden van de pilaren zaten de ramen, die uitzicht gaven op een kunstig aangelegde tuin, wederom door beelden en stenen banken omzoomd. Vanuit het cabinet wandelen we door fraaie lanen naar de grote weg terug. We rusten voor de laatste maal nog wat uit op een fraaie bank, staande in een nis, gevormd door een hoge gesnoeide haag. Het laatste grote kunstwerk, dat we tegen komen, is wederom een

fraaie vijver (gelegen ter hoogte van Emma-weg 28). De vissen hierin worden gekweekt en door een bediende gevangen voor de maaltijd. Het valt ons zwaar om afscheid te nemen van dit lustoord, maar we zijn ongemerkt bijna weer op ons uitgangspunt aangekomen. Voor ons ligt weer de tuinhanswoning en de stalling. Na een blik op de

prachtige paarden geworpen te hebben, komen we weer op het plein voor het huys. Na onze gastheer hartelijk bedankt te hebben en te horen hebben gekregen dat wij altijd welkom zijn, nemen we afscheid.

C. W. P. Bloemendaal.

De inbraak op Vechtzicht aan de Binnenweg in 1814 verschaft ons onder meer enige inlichtingen over de kleding van toen

De Procureur-Generaal bij het Hoog-Gerechtshof der Verenigde Nederlanden, A. W. Philipse, schrijft op 5 juli 1814 aan burgemeesters en vrederechters: "De menigvuldige berichten die ik sedert enige tijd ontvangen heb aangaande het plegen van diefstallen en andere delicten, hebben mij doen bedacht zijn op middelen om de verdere voortgang daarvan te stuiten." Hij stelt dan voor dat de plaatselijke besturen hem zo uitvoerig mogelijk informeren over alle daden van misdrijven. Misschien dacht hij daarbij aan het goede voorbeeld, dat de Maarssense burgemeester gaf met het uitvoerig rapporteren van de diefstal met braak in huize Vechtzicht aan de Binnenweg, let wel niet het tegenwoordige Vechtzicht, maar het huis van die naam dat ook rechts van Hazenburg was gelegen. De bewoner-eigenaar van dat huis was de Heer Graafland. In de vroege ochtend van 6 februari 1814 moet de inbreker zich tussen 5 en 6 uur toegang hebben verschaft via het bovenraam van de mangelkamer. Volgens de getuigen, Geertrui Koot en Aaltje de Groot, beiden dienstboden in Vechtzicht, en Hendrik Jan Kroon, de tuinman, moet de inbreker gebruik hebben gemaakt van een tuinstoeltje, dat stond onder het raam, waarvan hij 2 ruiten had uitgebroken om zo de vensters van de kamer te openen. Volgens de getuigen kon het niet anders zijn dan dat het vorige knechtje, die enige dagen geleden was vertrokken, de insluiper was geweest. Het verkleinwoord knechtje werd niet gebruikt, omdat hij zo jong was, maar wel omdat hij slechts 4 voet en 2 duim lang was, dat betekent plusminus 1 m. en 20 cm. of 1 m. en 30 cm., al naar gelang we de Amsterdamse voet of de Rijnlandse voet berekenen. Klein was de vermoedelijke dader, van wie we weten dat die lengte bij de keuring voor mi-

litaire dienst in 1794 was vastgesteld. Hij was dus ongeveer 40 jaar, heette Joseph L., een Amsterdamse weesjongen. De verdinking was zo sterk omdat hij niet in zijn nieuwe slaapstede was teruggekeerd en omdat hij enige dagen voor zijn vertrek een zilveren theelepeltje van de jongeheer Graafland had willen stelen. Hij had dat lepeltje in de grond verborgen, maar na aandringen van de dienstboden weer teruggegeven. Wat zullen de motieven van deze kleine man zijn geweest?

Het verhaal eindigt met de volgende opsomming:

"Hij haalde uit de keuken en de slaapkamer van de eigenaar: enige beddelakens, enige kussenslopen, een blauw bedgordijn, twee hoofdkussens, twee handdoeken (bont en wit), een vest, een onderbroek (roodgestreept), een geruite doek en zeven metworsten.

Van juffrouw Geertrui Koot:

een zwart zijden mantel met kant, een paars jak en rok, twee katoenen halsdoeken, een bonte "boeslaar", een paar witte kousen, vier witte zakken en een snuifdoos!

Van Aaltje de Groot:

een gecouleurde rok, een paar witte kousen en een nieuwe witte broek."

Dick Dekker.

De dans der dukaten in de Gouden Eeuw

Op de vraag hoe het mogelijk was, dat de Hollanders in de 17de eeuw zo'n grote welvaart wisten te bereiken - een vraag die generaties historici heeft geboeid - geeft de Landbouwhogeschool te Wageningen een betrekkelijk nieuw antwoord.

Een analyse van het energieverbruik in de zeventiende eeuwse Republiek toonde aan dat het veen, de turf, de grondslag vormde van zijn economische en kulturele welvaart; een facet dat tot dusver over het hoofd is gezien.

Niet de wind alleen

Voorzover er aandacht is geschonken aan de energie als faktor in de geschiedenis van de Republiek richtte deze zich bijna uitsluitend op ons nationale symbool, de windmolen. Nu speelde Holland inderdaad een pioniersrol in de benutting van de wind voor industriële doeleinden. Gedurende enige tijd had het daarbij zelfs een voorsprong op andere landen. Zijn minderig klimaat en vlakke, meest boomloze landschap was in dit opzicht zeker een voordeel. Toch kan deze gunstige voorwaarde de buitengewone welvaart van de Hollandse samenleving in de 17de eeuw slechts gedeeltelijk verklaren. Dit blijkt al direkt uit het beperkte aantal industriële windmolens dat er in de Republiek stond. De piek in de toepassing van de windmolens deed zich niet voor in de 17de, maar in de tweede helft van de 19de eeuw. Toen draaiden er 9000 windmolens voor industriële doeleinden en voor de afwatering van het land. Toen eerst waren de technische verbeteringen tot stand gekomen waarmee de molens de maximale capaciteit bereikten bij de productie van energie.

Holland was overigens niet het enige gebied in Europa met gunstige voorwaarden voor het exploiteren van windmolens. Rond 1900 draaiden er 30.000 windmolens langs de Noordzee. Samen vertegenwoordigden ze een konstant effect van 100 megawatt, een gemiddelde van 3,33 KW per molen. Het is duidelijk: de energie-voorziening van de Republiek moet ruimer worden bezien dan in het kader van de wind alleen.

Brandhout te duur

De soorten energie die behalve de wind tot voor betrekkelijk kort bijna alleen werd benut kan men samenvatten als "zonne-energie". Deze komt in velerlei vorm be-

schikbaar, zoals plantaardige en dierlijke produkten, bijvoorbeeld brandhout voor gebruik in huis en in de fabriek en ook als de spierkracht van mens en dier. Als zodanig was de maatschappij in principe dan ook afhankelijk van de produktiviteit van de grond voor het verkrijgen van energie en aldus voor het bereiken van een bepaald niveau van economische en sociale ontwikkeling. Vandaar dit feit van ardinale betekenis: juist in de gróte landen van Zuid- en West-Europa werden bijvoorbeeld brandhout, bouwmaterialen, grondstoffen enzovoort steeds duurder, doordat de afstanden waarover ze moesten worden aangevoerd, steeds groter werden.

Ontbossing kwam niet alleen voort uit de behoefte aan hout, maar ook om landbouwgrond te verkrijgen die mede in de behoefte aan de andere vormen van zonne-energie moest voorzien. Rond 1640 was in Holland de voorraad van oogstbare bossen bijna tot nihil gereduceerd. Maar reeds vóór die tijd hadden in de dichtbevolkte delen van Europa de stijgende prijzen van warmte-energie problemen geschapen, doordat de transportkosten toenamen.

Turf

De oplossing van deze problemen leek eenvoudig. Noordelijk van de Alpen lagen miljoenen hektaren veen ongebruikt. Slechts hier en daar was iets vergraven voor plaatselijk gebruik. Maar - en dat is des poedels kern - van alle Europese landen vulde alleen ons land in de Gouden Eeuw de energie, die de grond opleverde, aan met de exploitatie op grote schaal van zijn voorraad veen. Op deze wijze slaagde her erin de energiegrens te overschrijden. De vraag is nu dus: waarom konden de Hollanders hun veen benutten en waarom moest de rest van Europa daarvan afzien? Omdat Holland het geluk had dat zijn veen dichtbij het algemene waterpeil en gedeeltelijk zelfs daaronder lag. Het was dus niet moeilijk om kanalen te graven in de veengebieden en - wat nog belangrijker was - deze te verbinden met het reeds bestaande, uitgebreide netwerk van natuurlijke waterwegen. Omdat deze natuurlijke waterwegen toegang gaven tot alle belangrijke steden, kon men de turf rechtstreeks per schik van de veenderij naar de verbruikers vervoeren.

Het laagveen van West-Nederland

Tot het belangrijkste Nederlandse laagveen-gebied behoren - en niet in het minst - ook de venen ten westen en ten oosten van de Vecht. Het wordt ingesloten door de steden Naarden, Utrecht, Gouda, Rotterdam, Delft, Leiden, Haarlem, Alkmaar en Amsterdam. Hier werden meer dan 60.000 hektare land in veenplassen veranderd. De berekende hoeveelheid verwerkt veen bedraagt niet minder dan 2×10^6 kubieke meter. In de 17de eeuw werd per jaar gemiddeld aan een 200 hektare van de bodem het veen onttrokken. Behalve turf werd er in de Gouden Eeuw wat Engelse en Schotse steenkool in de Nederlanden verbruikt. Hoeveelheden zijn onbekend, maar het verbruik kan niet erg groot zijn geweest. Smeden bijvoorbeeld gebruikten steenkool en die bierbrouwers die op dichtbevolkte plaatsen woonden waar hun de ruimte ontbrak om de - in vergelijking met steenkool - volumineuze turf op te slaan. Tussen 1600 en 1700 is de bijdrage van steenkool aan de totale energievoorziening te verwaarlozen. Kortom, dankzij de turf produceerde de Republiek in de 17de eeuw een enorme variatie aan goederen en diensten, gedeeltelijk voor binnenlands gebruik, gedeeltelijk om op de wereldmarkt goederen te verkrijgen, waarin het land zelf niet of niet voldoende kon voorzien.

De sleutel

Afgemeten aan het buitenland in die tijd - dat het veen niet bij de hand had en evenmin over een netwerk van waterwegen als het onze beschikte - leefde Holland op een manier alsof het het grootste deel van zijn land voor niets anders gebruikte dan de produktie en het vervoer van energie. Immers, het beschikte dankzij de turf en de waterwegen over energiebronnen die overeenkwamen met 0,8 miljoen hektare permanent bos plus 1 miljoen hektare voor de verbouw van voeder voor de "turfpaaarden", die ze hadden moeten aanspannen, als dat vaarwater er niet geweest was. En dat, terwijl de oppervlakte van ons land niet meer dan 3,4 miljoen hektare bedraagt.

Onder deze omstandigheden konden ze er gemakkelijk industrieën op na houden die op thermische processen waren gebaseerd. Brouwerijen, steen- en dakpannenfabrieken, vloertegel-, pijpen- en aardewerkbakkerijen, zoutaffinaderijen, meekrap- en cichoreifabrieken, textielblekers, -ververs en -drukkers behoorden alle tot de grote afnemers van turf. Andere turfklanten waren smeltovens, kalkovens, eesten, keukens, bakkerijen en distilleerderijen. Zelfs houts-

koolbranders maakten gebruik van turf om hun houtblokken te verhitten.

Dankzij de turf als goedkope brandstof konden goederen produceren die gemakkelijk op de internationale markt konden concurreren. Daarbij komen nog de goedkope transportmogelijkheden over water die op hun beurt deze produkten ten goede kwamen. Zo was er behalve het gunstige industriële klimaat een zeer winstgevend handelsklimaat, waarbij het ene het andere nog stimuleerde. En daarmee kon de "dans der dukaten" beginnen die de kooplieden in staat stelde om onder andere aan de Vecht hun kostbare buitenplaatsen te stichten, geld te beleggen in droogmakerijen of bijvoorbeeld een steenoven aan de Vecht te exploiteren. De Vechoevers waren overigens geen uitgesproken industriegebied. In de venen waren de turfmakerij zelf en de kaasmakerij de industrieën. Centra van nijverheid bij ons in de buurt waren de Zaanstreek, de Zuid-Hollandse steden, het Gooi en ook de stad Utrecht die al vroeg industriële bedrijvigheid kende.

In de Gouden Eeuw zien we in de plaatsen Weesp, Muiden en Naarden een meer of minder belangrijke nijverheid opkomen. In Weesp verschijnen de brandewijnbrandery en de laken-industrie. In Muiden zien we naast de zoutziederij, die er al een eeuw was, de drankenfabrikage en de scheepsbouw toenemen. Naarden met zijn uitgebreide textiel-industrie was toen het economisch middelpunt van het Gooi.

Op- en nedergang

Zo verwierf de Republiek na 1600 de leidende rol op de weg van de mens naar economische en sociale ontwikkeling. Omdat zij in staat was, de binnenlandse scheepvaart uitgebreid te benutten en daardoor terug te vallen op haar voorraden veen, toen de ontbossing zulke vormen had aangenomen dat hout een te dure brandstof was geworden. Aan het begin van de Hollandse welvaarts-explosie had elk van de steden binnen de ring Amsterdam, Utrecht, Gouda, Rotterdam, Delft, Leiden, Haarlem een overvloed aan gemakkelijk te vervoeren te vervoeren turf van uitstekende kwaliteit op enkele kilometers van zijn poorten. Geen wonder dus dat mede daardoor het zwaartepunt van de economische ontwikkeling in dit deel van ons land kwam te liggen.

De verdere gang van zaken is geweest dat de Republiek tegen het einde van de 17de eeuw zijn dominerende positie begon te verliezen. Eén van de redenen was dat de turf gaandeweg duurder werd door toenemende moeilijkheden bij de voorziening van de hoofdcentra van het

verbruik. Ook het benutten van de wind bij het transport over water werd duurder voor de Hollanders, doordat havens en rivieren ondieper werden tengevolge van verzanding. Het uitdiepen was een kostbare aangelegenheid. Daarbij kwam de toenemende buitenlandse concurrentie, voornamelijk van de zijde van Engeland, waar de economische ontwikkeling was gebaseerd op een stijgend verbruik van steenkool. Ook speelde mee de vooruitgang in de scheepstechniek waarvan het buitenland meer kon profiteren dan Holland.

De oorzaak van de teruggang van Holland was dan ook beslist geen verandering van mentaliteit van de Hollanders. Het was niet het volk dat veranderde, maar de omstandigheden.

De klad in de kooien

Ook voor het volgende is ons décor het veen. Het gaat over de eendenkooien. De vroeger zo drukke turfvelen waren in stille plassen veranderd, waar alleen vissers en jagers een boterham verdienden. Voor de broodjagers waren de eendenkooien een belangrijk middel om allerlei watergevogelte te vangen.

In vroeger jaren waren de veenplassen in de winter plaatsen waar altijd veel meerkoeten, eenden, ganzen, zaagbekken enzovoort pleisterden. Dit was te danken aan de kranswervelden op de bodem met hun bezetting van driehoeksmosseltjes en andere organismen, die onder andere de duikeenden een belangrijk voedsel opleverden. Eindeloze velden van zachtgroen kranswier, waarvan de plantjes precies stekelige dwerg-sparreboompjes lijken, strekten zich uit over de bodem. Dat gold niet in het minst voor de Loosdrechtse plassen in de ruime zin des woords, dus inclusief de Breukeleveense plas en de Maarseveense en Tienhovense plassen. De veenplassen waren voor de watervogels om zo te zeggen een gratis hotel-restaurant met zelfbediening. Maar wél moesten de gasten menige veer aan de broodjagers laten...

We kwamen meer aan de weet over de eendenkooien, onder andere dankzij de medewerking van de heren H. A. Vonk Noordegraaf te Maartensdijk en S. de Vries te Tienhoven, beide in dienst van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Deze vereniging, adres Schaep en Burgh te 's-Graveland, bezit natuurterreinen met een totale oppervlakte van 30.400 hektare. De zeer snelle groei van het ledental - in de laatste tien, vijftien jaar zelfs naar 240.000, weerspiegelt veler verlangen om op positieve wijze iets te doen voor het behoud van de natuur in ons land.

De heer Vonk Noordegraaf is met uiteenlopende werkzaamheden belast. Zo is hij ondermeer kooiker op de eendenkooi te Breukeleveen, al heeft het begrip kooiker een andere inhoud dan vroeger. De heer De Vries is opzichter over een aantal terreinen van de vereniging, te weten de Bots-hol bij Vinkeveen, het Tienhovens plassen-gebied en de Oostelijke Binnenpolder van Tienhoven, het landgoed Eindegooi bij Hilversum en Op Hees te Soest.

De kooi wacht....

Behalve de gewone wilde eend zijn er vele andere soorten als wintertaling, slobbeend, smient en pijlstaarteend, die overwegend in noordelijke streken broeden en ons land aandoen op hun trek naar het zuiden. Die trek begint al in de zomer en is in herfst en winter afhankelijk van het weer in Noord-Europa en bij ons. Hoe meer vorst en dus minder open water, des te verder vliegen de eenden zuidwaarts, waar wél voedsel is te vinden. Dat voedsel zoekt de eend bij voorkeur 's nachts. En nog voor het krieken van de ochtend vliegt hij landwaarts om daar de dag door te brengen. En daar, aan de randen van de voedselgebieden liggen de kooien op ze te wachten....

Voor de broodjager opende de - waarschijnlijk oud-Nederlandse - uitvinding van de eendenkooi nieuwe perspectieven. De kooien verrezen merendeels langs de rivieren, in Friesland, de kop van Overijssel en op de wadden-eilanden. Maar ook in onze streek. Nederland telde in de zestiende eeuw al honderden eendenkooien. Er was toen - en dat bleef zo tot aan het begin van onze eeuw - water te over in de wintertijd. Friesland, Noord-west-Overijssel, onze venen en veenplassen en het land tussen de grote rivieren van Gelderland tot de Biesbosch toe, was een dorado voor doortrekkende vogels die er in de ondergelopen weilanden pleister- en voedselplaatsen vonden.

Daar waren van oudsher ook de kooien te vinden. Vanouds bestond ook al het zogenaamde afpalingsrecht, dat in de omgeving van de kooi - een straal van 753, soms ook 1000 of 1500 meter, de rust moet garanderen, die bij de vangst is vereist. Het recht is neergelegd in de Jachtwet.

De werking van de kooi

De kern van de kooi is de kooiplas, het "wed", rechthoekig, vierkant of rond en 1 à 1½ meter diep. Ieder van de hoeken van deze plas gaat over in een gebogen sloot: een met netwerk of kippegaas overdekte vangpijp die steeds smaller en ondieper wordt en in het vanghok eindigt. Om het ge-

heel van de plas en vangpijpen ligt het kooibos: enkele groepen hoge bomen als eik, es en populier en daartussen lager houtgewas als els, knotwilg, knotpopulier, knotes, meidoorn, vlier, grauwe wilg en vogelkers. Dit wordt met opzet kort gehouden. De hoge bomen dienen van veraf als baken, het hout daartussen mag vooral niet zo hoog worden dat het de aanvliegende eenden hindert. Wat de planten betreft zijn er het speenkruid in het voorjaar, gele lissen en bloeiende meidoorn in de voorzomer, moerasspirea, kattestaart, valeriaan, engelwortel en hop in zomer en herfst.

Uilen broeden in de holle knotbomen en roofvogels als torenvalk, boomvalk en in de winter de buizerd komen er voor. Wielewaal, nachtegaal, roodborst, mees, vink en tortelduif vinden met nog veel andere soorten in kooibossen hun broedplaatsen. . .

Men vangt met de pijp die op dat moment op de windkant ligt. De eenden zwemmen namelijk die pijp in, waar de wind ze tegemoet komt. De oevers van wed en pijpen zijn door houtgewas beschut en in de regel rondom afgeschermd met manshoge rietmatten. De eenden mogen namelijk de kooiker niet zien! Op de plas bevindt zich de "wilde stal", een aantal eenden dat zich in de kooi heeft gevestigd. Bovendien is er de "tamme stal", soms gekortwiekt, die regelmatig in de vangpijpen door de kooiker wordt gevoerd. Zij moeten hun wilde soortgenoten in de vangpijp manoeuvreren. Tenslotte is er nog het kooihondje dat zijn rol in het spel speelt door de eenden verder de pijp in te lokken. Het eind is dat de kooiker op het juiste moment plotseling achter de rietmat vandaan op het toneel verschijnt en wel vlak bij het begin van de vangpijp. De wilde eenden vliegen dan in paniek verder de pijp in tot de valdeur zich achter hen sluit.

De eendenkooien in de Vecht-streek

In de omgeving van het Naardermeer komen vanouds eendenkooien voor. Op oude kaarten van het meer staan meer dan eens eendenkooien aangegeven.

In het begin van de negentiende eeuw ontstond er andermaal een plan om het Naardermeer droog te maken. Een deel van het meer viel droog, maar men moest het tenslotte toch weer aan het water prijsgeven. Op een kaart uit die tijd komen ook weer eendenkooien voor. Overigens leverde de

*Staat imands Moolen wel gedraaid
Zijn wicken worden wel bewaaid ,
En'twerck van nooddrift word bedraaid
Wie dectter aan Genaade mis ,
Die toegekeerd van herten is ,
Naft Eénwig onophod'lick Geeven .*

vangst toen niet veel op. De inkomsten uit de eendenkooien waren f 225,-, die uit de visserij f 185,- en de rietoogst bracht f 800,- op.

De eendenkooi in Breukeleveen

De fietser die aan het einde van de Nieuwegeweg bij Tienhoven rechtdoor het Tienhovens kanaal blijft volgen, ziet al spoedig aan zijn linkerhand de eendenkooi die eigendom is van de Stichting Eendekooi Breukeleveen. Kooiker daarop is, zoals gezegd, de reeds genoemde heer Vonk Noordegraaf die zo vriendelijk was ons de kooi te laten zien. De bouw van de kooi wijkt niet af van de gebruikelijke opzet.

De eenden mogen ons niet zien, dus kijken we door de rietmat heen die om het wed staat. Men ziet een wondermooi stukje water van twee hektare met gele plomp en waterlelie, wilde eenden, slobenden en talingen. . . De heer Vonk Noordegraaf hoeft ze niet te zien; hij hoort wel, welke eenden er op de plas zwemmen.

De geschiedenis van de kooi

De eendekooi is betrekkelijk oud. Reeds omtrent 1800 was hij als vangkooi in gebruik.

Het kooiwed is ontstaan door vervening in de achttiende eeuw. Eén der laatste eigenaren was de heer Kroon te Vreeland omstreeks 1920. Deze betrapte eens een stroper tijdens het jagen binnen het kooirecht, hetgeen de laatste een flinke geldboete kostte. De stroper nam wraak door met verschillende niet strafbare methoden de eenden uit de kooi te drijven, onder andere door het verbranden van veren boven de wind. Het gevolg was dat de kooi niet meer rendeerde. De heer Kroon moest het kooibos kapen en de installatie afbreken om het terrein om te zetten in grasland. In 1940 kocht de heer L. A. van der Molen, arts te Den Dolder, het gebied aan met het kooirecht. Een jaar later werden langs de kooiplassen zomen van elzenhout en wilg geplant en tevens een aantal essen en enkele eiken. In 1944 heeft de kooi onder water gestaan. Na de oorlog werd in de hoeken en langs het kanaal een rij populieren en een aantal Spaanse aken, alsmede een groot aantal eiken geplant. Op het terrein liggen twee plassen, door een legakker gescheiden. De oostelijke is het eigenlijke kooiwed. Dit werd in 1941 weer als zodanig in gebruik genomen. Ook op de westelijke plas was toen steeds een aantal eenden aanwezig en naderhand richtte men ook deze tot kooiwed - met zes vangpijpen - in. In 1949 werd de kooi ingebracht in een stichting waarin behalve de eigenaar zes andere belanghebbenden deelnamen: de heren J. G. van Marle, Mr. C. J. van Marle, J. C. Mink van der Molen, A. R. Sillen, Mr. J. G. Sillen en J. A. Sillen.

De klad in de kooien

Inmiddels was de klad in het kooikersbedrijf gekomen. Een schatting, gemaakt van het totale aantal eenden dat in de Nederlandse kooien in het verleden werd gevangen, beliep een driehonderdduizend omstreeks 1931. Het einde van de commerciële eendenvangst was een gevolg hiervan, dat de waterbeheersing zodanig geprefektioneerd werd dat uitgestrekte gebieden van ons land 's winters niet meer onder water kwamen te staan. Ze verloren daardoor hun aantrekkelijkheid voor overvliegende vogels. Bovendien verloren onze plassen hun rijkdom aan voedsel voor de watervogels ongeveer in de periode van 1950 tot 1960, waarin de kranswiervelden van de bodem verdwenen als gevolg van de watervervuiling. Het vangen met de kooi was op een gegeven moment niet lonend meer.

Uit het voorgaande is al gebleken dat het kooikerschap, zoals de heer Vonk Noordgraaf dat bezit, een andere inhoud heeft dan

zijn brood verdienen met het vangen van zoveel mogelijk eenden. De kooi is tegenwoordig een rustgebied waarin de natuur, het leven van planten en dieren ongestoord kan verlopen en geobserveerd worden. In fette is dit rustgebied groter dan de vijf hektare die het kooigebied zelf beslaat: als gevolg van het afpalingsrecht ligt er nog een brede stiltegordel omheen.

De eendenkooi van Maarssenbroek

Deze ligt op de grond die destijds hoorde bij het bedrijf van veehouder Albert Megchelsen die op de nu verdwenen hoeve "Kooilust" aan de Maarssenbroeksedijk woonde. In 1934 brandde de boerderij af en er verrees een nieuwe die in 1976 ten behoeve van de bouw van het nieuwe Maarssenbroek werd gesloopt.

De heer Megchelsen overleed in 1928. Vrouw en kinderen zetten het bedrijf voort. Intussen was dochter Wilhelmina getrouwd met J. Kroon, die in 1952 boer werd op het bedrijf. De heer Kroon had even daarvoor nog voor het laatst gekooïd. De aanleg van Rijksweg 13 en de verbinding tussen deze weg en Maarssen in de vijftiger jaren betekende het einde van de vangst met de kooi. De noodzakelijke rust die er altijd had geheerst, was voorgoed verdwenen. De heer Kroon vestigde zich later op hoeve Klaverblad welke eveneens aan de Maarssenbroeksedijk stond en in mei 1977 is gesloopt.

Bronnen:

Afd. Agrarische Geschiedenis Landbouwhogeschool Wageningen, Bulltein 21, J. W. de Zeeuw, Peat and the Dutch Golden Age, the historical meaning of energy-attainability.

Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum, De verontreiniging van de Loosdrechtse plassen en haar gevolgen.

Dr. E. M. van Zinderen Bakker, Het Naardermeer.

E. J. Rinsma.

De ouderdom van deze foto is vast te stellen! U moet dan letten op de omgeving van de Vechtbrug. Achter de brug ziet U de reeds lang verdwenen theekoepel van Nieuw-Vechtevoort en geheel rechts de hoge gevel van de sigarenfabriek, waarvan de bovenste verdieping in het begin van deze eeuw door een felle brand verdween. Maar het verrassende van deze zeer bijzondere foto, die we van de heer Th. Scholten leenden, is dat zij boven en rechts van het brugwachtershuisje ons het voormalige logement de Eenhoorn toont, m. a. w. de pastorie en de Rooms-katholieke kerk waren nog niet gebouwd toen de fotograaf dit mooie plaatje maakte. De foto is dus van vóór 1885 genomen!!

1814 in Maarssen. Het jaar van loting, desertie, landstorm en voorgeschreven vreugde II

Het bevrijde Nederland had de gehate, Franse conscriptie (gedwongen loting en dienstplicht) in het Hollandse huis gehaald. Reeds kort na het vertrek van de Franse troepen moest ook het kanton Maarssen een bepaald aantal dienstplichtigen oproepen voor loting - men sprak van een te leveren contingent. Het kanton Maarssen omvatte de plaatsen: Maarssen, Maarssenbroek, Nieuw-Maarsseveen, Tienhoven, Zulen, Westbroek, Acht-tenhoven, Maartensdijk, de Bilt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieter, Ruwiel, Laag-Nieuwkoop, Noord-Portengen, Vleuten en Haarzuilen.

De animo voor dienstnemen was allesbehalve groot, ook niet nu men kon spreken van een Hollands bevrijdingsleger! Groot was wel de angst voor de verschrikkingen van de oorlog. Velen die twee jaar eerder gedwongen waren met het Franse leger naar Rusland te trekken, waren niet teruggekeerd. Dit valt af te leiden uit de brieven die de gouverneur aan de Maarssense burgemeester schrijft op 7 en 25 november. Hij verzoekt daarin om lijsten van vermiste Maarssense militairen, omdat familieleden van niet teruggekeerde soldaten hem vragen stelden.

In een brief van 7 februari gaat het over militairen die wel teruggekeerd. Maar, schrijft de gouverneur, "ze begeven zich naar hun families in plaats van zich aan te melden bij de corpsen van 's lands armee, ten einde hun tijd uit te dienen, gelijk hun plicht vordert". Het is, zacht uitgedrukt, vreemd dat de gouverneur hier van plicht durft spreken. De teruggekeerde militairen waren in 1811 door de Franse overheid gedwongen om 5 jaar dienst te doen in het Franse leger. Met de omwenteling in december 1813 was Frankrijk onze vijand geworden. De gouverneur eist dat de teruggekeerde soldaten de vijf jaar vol maken, die hun door de vijand waren opgelegd! Hij schrijft dan ook dat het ten strengste verboden is deserteurs (!) of teruggekeerde militairen te verbergen. Verwarring alom: eerst vechten met de Fransen tegen de Russen en dan met de Russen tegen de Fransen.

Zij die gehuwd waren vóór het vaderlandse decreet van verplichte loting bekend werd, waren vrijgesteld. Vrijgesteld werden ook:

de weduwnaars met of zonder kinderen en de studenten in de theologie, mits ze konden bewijzen dat ze twee jaar eerder met hun studie waren begonnen. Jongemannen die meenden dat zij door een lichaamsgebrek vrijstelling konden verkrijgen, gingen op 11 januari naar de Brigittenstraat in Utrecht. Daar, in de Aalmoezenierskamer hield van 11 uur tot 3 uur en van 5 uur tot 9 uur een commissie zitting, bestaande uit de doctoren Cooth en de Kock en de chirurgijn Verhoef. Het medisch onderzoek was vrijwillig. Elk der onderzochte mannen kreeg een certificaat van keuring, waarvan de inhoud hem onbekend bleef. In een gesloten envelop moesten zij dit certificaat aan de Militieraad overhandigen en deze kon na kennisneming de opgeroepene al of niet vrijstellen van dienstplicht.

Neen, de animo om zich te melden was niet groot. Dit blijkt ook uit de brief van 15 maart. Daarin lezen we dat het 6de, 7de en 9de bataljon gecompleteerd moet worden en dat de Maarssense burgemeester ervoor moet zorgen dat de mannen, genoemd op een bijgevoegde lijst, op 22 maart aanwezig zijn op de plaats voor het hof in de Lange Nieuwstraat, alwaar de revue voor het vertrek zal plaats hebben. De burgemeester wordt in dezelfde brief gemachtigd de onwilligen te arresteren en onder geleide van een veldwachter, dienaar van politie of andere vertrouwde personen naar Utrecht te doen transporteren.

De burgemeester van Harderwijk schrijft op 31 maart naar Maarssen, omdat hij gehoord heeft dat zich daar Aart H. bevindt, lang 5 voeten en 2½ duim. Aart, die volgens de burgemeester stamelend is, heeft zich aan de landmilitie onttrokken en zich "weggemaakt".

Over de Maarssense fuselier Simon B. is Kapitein de Wolf van het 5de bataljon in Arnhem slecht te spreken. Simon B. had op 26 april van voerman Dirk de Reijk een sjees met een paard gehuurd. De kapitein heeft gehoord dat hij daarmee naar zijn geboorteplaats Maarssen is gegaan. Hij wil dat Simon B. gearresteerd wordt en getransporteerd naar zijn onderdeel in Arnhem.

Op 22 juni bereikt het volgende schrijven de burgemeester van Maarssen:

"Tengevolge der bevelen van Z. K. Hoogheid, voortspruitende uit een gedaan verzoek van zijne Brittanische Majesteit als keurvorst van Hannover, haast ik mij U aan te schrijven de nodige maatregelen te nemen, dat gene der ingezetenen uit Hannover als werklieden binnen Uw gemeente worden aangenomen, zonder dat behoorlijk blijkt dat zij aan de dienst der Landmilitie voldaan hebben en van een behoorlijk paspoort voorzien zijn.

De gouverneur van de provincie van
Utrecht

van Tuyll."

Zo'n schrijven naar de Vechtstreek is niet vreemd. Er werkten op de buitenplaatsen in Maarssen en Maarssveen inderdaad zo omstreeks 1815 vele Duitsers als jager of als tuinman. Godfried Schmiet was zo'n jager, hij was geboren in Hessen en in dienst bij Abraham Capadose die op Hogevecht woonde.

Het is niet de bedoeling dat we in deze artikelen speculatief te werk gaan. We willen ons aan de feiten houden. Maar is het in dit geval niet verleidelijk om te veronderstellen dat zwerende "deserteurs" goedkope werkrachten waren op de buitenplaatsen? Ook uit een proces-verbaal, opgemaakt door de burgemeester van Maarssen, blijkt dat het aantal zwerende "gedeserteerde" soldaten groot was. Ver van huis en haard zwierven ze in vreemde landen in het door Napoleon geteisterde Europa. Op 21 september 1814 's avonds om 10 uur, treft de burgemeester, gealarmeerd door de Landstorm in het huis van Gerrit Ellenbroek twee vreemdelingen aan. Op zijn vragen naar naam, ouderdom, woonplaats en paspoort, antwoordt de eerste dat zijn naam was Jan van den Berg, oud 35 jaar, van beroep lakenwever en laatst gediend hebbende onder het elfde regiment Franse huzaren. De tweede was Pieter Franciscus Mulwater, oud 45 jaar, geboren te Zevenneke in Vlaanderen en van beroep schoenmaker. Hij had gediend bij het 112de regiment Franse troepen. Beiden beweerden dat ze van Gorkum kwamen met de bedoeling zich naar Amsterdam te begeven om zich daar hetzij te land, hetzij ter zee te engageren. Maar helaas, ze konden hun paspoorten niet laten zien. Ze hadden die verloren en dat vindt de burgemeester verdacht. Hij geeft de Landstorm de opdracht hen in de wacht te "bewaren" en hen de volgende morgen voor de procureur-generaal van de rechtbank te Utrecht te leiden. Wat voor commentaar moet je hierbij nu schrijven?

Arme soldaten? Of moeten we de burgemeester een pluim geven? ?

Het is bekend dat jongemannen, die niet onbemiddeld waren, zich met geld aan de dienstplicht konden onttrekken. Ze moesten dan wel een plaatsvervanger, een remplaçant hebben, een jongeman die uit armoe dienst wou nemen. De heren Abke en Terwogt uit Amsterdam, Lauriergracht no. 12, vonden in dit remplaçantenstelsel een goede broodwinning. Ze schrijven op 26 januari 1814 aan de burgemeester van Maarssen, dat zij een bureau hebben opgericht ter bezorging van remplaçanten, tegen betaling van 5 procent van het gesloten contract.

Er waren in 1814 ook dagen van vreugde, al werden die dan voorgeschreven. Zo vertelden we reeds in het vorige nummer, dat op 1 juli 1814 in Maarssen de klokken moesten luiden en spelen en dat van de publieke gebouwen, torens en kerken vlaggen moesten worden uitgestoken, omdat de Czaar van Rusland, op weg van Amsterdam naar Utrecht, Maarssen zou passeren. Op zondag 12 juni werd het vredesfeest "gevierd" ter ere van de gesloten vrede tussen de verbonden mogendheden en Frankrijk te Parijs. De burgemeesters van Tienhoven en Maarssen komen met een publicatie, waarin ze niet alleen gewagen van klokken-luiden en vlaggen uitsteken, maar ook van het illumineren van de huizen van alle ingezetenen des avonds van 9 tot 12 uur! Maar Napoleon was teruggekeerd van Elba en ontketende een nieuwe "slag", nu bij Waterloo, waarbij hij op 18 juni verpletterend werd verslagen. Daarom schrijven de genoemde burgemeesters op verzoek van de gouverneur een dankdag uit op woensdag 20 juli. Nu geen vlaggen en illuminatie maar het strenge voorschrift "dat alle neringen en beroepsbezigheden zullen moeten stilstaan op poene van een boete van drie guldens door iedere overtreder te verbeuren". Op 24 augustus wordt de verjaardag van de Souverein gevierd. De gouverneur vraagt veertien dagen daarvoor om een programma van de feestviering, waarbij hij aankondigt dat de kosten niet vergoed worden, als hij zich niet met het programma kan verenigen. Op 18 november is er weer een nationale feestdag. Twee heuglijke gebeurtenissen worden feestelijk herdacht. De eerste verjaardag van de omwenteling van 17 november 1813 en de verjaardag van de vorstin, de prinses van Oranje-Nassau. De gouverneur schrijft nu, dat hij deze keer geen leiding wil geven door enige voorschriften, maar dat wel op die dag het Kanon zal wor-

den gelost!

Het verhaal van de Landstorm is wat de vrijwilligheid betreft, gedeeltelijk een herhaling van het bovenstaande. Reeds bij de eerste oproep wordt met straffen gedreigd voor nalatigheid. Alle manspersonen tot 50 jaren moesten zich op woensdag 2 februari 1814 in het Logement de Zwaan laten inschrijven voor de Landstorm.

De Landstorm was een ordedienst op militaire leest geschoeid, een reserve-leger, dat met bijzondere taken was belast, zoals het opsporen van deserteurs, de surveillance over bedelaars en het waken over de veiligheid van personen en goederen.

Op 16 maart, enige weken na de inschrijving, gaat men tot de formatie over. Op die dag liepen 231 Maarssenaars langs de Vecht naar Breukelen, waar zij op het marktplein met de Breukelaars zich in gelederen van drie om 11 uur moesten opstellen. Op dezelfde dag en tijd liepen de mannen uit Maarsseveen en Tienhoven naar Zuilen, waar ze met de Vleutenaars het tweede bataljon gingen vormen.

We hopen in de toekomst voldoende gelegenheid te krijgen om over de lotgevallen van de Landstorm te schrijven.

Dick Dekker.

Rolpalen

In de Vechtbochten stonden vóór 1940 jaagpalen of rolpalen. De jagers of trekkers van schepen, al of niet met paard, konden hiermee voorkomen dat de lijn over de weg kwam. De kinderen noemden deze rolpalen spuugpalen. Ze spuwden op de paal, draaiden hem rond en als de paal met speeksel weer voor hun gezicht stilhield, zou een bepaalde wens in vervulling gaan.

Eeuwenlang hebben de rolpalen langs de Vecht gestaan. Op 17 november 1815 ontvingen de burgemeesters van Zuilen, Maarssen en Breukelen van de gouverneur van de provincie een schrijven, waarin de instandhouding van rolpalen geëist wordt, omdat "de palen ter voorkoming van ongelukken noodzakelijk zijn", aldus de gouverneur. Met de meeste spoed moeten de ge-

meentebesturen ervoor zorgen, dat de weggeraakte en gebrekkige palen vervangen worden. Gevraagd wordt onverwijld een gezamenlijke begroting te maken ter goedkeuring door Rijkswaterstaat.

Op bijgaande foto ziet u zo'n rolpaal. De kinderen zijn er voor u opzettelijk naast gaan staan.

D.

Wilt U...

- een huis, bungalow, flat of boerderij kopen of verkopen?
- een taxatie laten verrichten door beëdigde taxateurs?
- een passende verzekering sluiten?
- een financiering of hypotheek nemen?
- of alleen een persoonlijk advies over deze zaken?

makelaardij in onroerende goederen bv
raadhuisstraat 21a maarssen tel 03465 - 64644
duivenkamp 739 maarssenbroek tel 03465 - 67791

UW MAKELAAR

RADIO

radio- en tv - speciaalzaak

B. Huis in 't Veld - Diependaalsdijk 1

Maarssen - Telefoon 03465 - 2081

**Goud en zilver kopen
is een kwestie van
vertrouwen!**

**KIES DAAROM:
JUWELIER - HORLOGER**

Kaatsbaan 28 - Maarssen - Telefoon 03465 - 1806

Ford Dealer in de Vechtstreek

OOK VOOR A-1 GEBRUIKTE WAGENS

BREUKELLEN
STRAATWEG 109
TEL. 03462 - 1745

MAARSSSEN
STRAATWEG 2-4
TEL. 03465 - 2541

Autobedrijf Roeleveld BV
